

gonderilmesi, ayrıca mahkûmîyetlerinin sebepleri hakkında sivil sûretlerinin düzenlenip İstanbul'a yollanması emredilmiştir. Kürek cezasına mahkûmîyetin belli bir süresi olmamakla birlikte mahkûmun uzun süre tutulması esas itibariyle kabul görmüyordu. Bazı kayıtlarda kürekte uzun süre kalıp İslâh-ı nefs edenlerin affa uğradığı görülür. Piyâle Paşa'ya gönderilen Kasım 1567 tarihli hükümde uygunsuz davranışın bazı zimmîlerin küreğe konulması emredilmekte, bunların te'dib için belirli bir süre kürekte bırakılması, ancak kürekte unutulmaması için deftere kaydedilmesi istenmektedir. Batılı esirler ve gözlemciler Osmanlılar'daki kürek mahkûmîyeti hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlılar'a esir düşmüş bir İspanyol, hâtıratında kendi gemilerinde bir yıl kürek çekmektense Türkiye'de dört yıl çekmeye razı olduğunu belirtmekte, İspanya'da kürek mahkûmlarına çok az peksimet verildiğini, Osmanlılar'da ise şartların daha iyi olduğunu anlatmaktadır, buna karşılık B. W. Wratislaw forsa hayatının ağırlığından bahsetmektedir (*Baron W. Wratislaw'in Anıları*, s. 125-127).

XIX. yüzyılda kürek cezasının yaygın biçimde uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde cezayı belirleyen kurumlarda ve belirlenme usullerinde değişiklikler olmuştur. 1850-1855 yıllarına ait iki aynıyat defterinin kapak sayfasında, bu defterlere küreğe konulanlarla ilgili hükümlerin yazıldığı kaydı bulunmaktadır (*Vaz'-ı küreğe dair buyruldu-yı sâmî defteridir*). Bu defterlerdeki hükümler cezanın XIX. yüzyılda nasıl uygulandığı hakkında bir fikir verir. Aynı yüzyılda kürek cezasının edebiyata da girmiş olduğunu Ziyâ Paşa'nın, "Milyonla çalan mesned-i izzette serefî / Birkaç kuruşu mürtekibin cayı kürektir" beyti gösterir. Başbakanlık Arşivi'nde, başta hatt-ı hümâyunlar olmak üzere Osmanlı Arşivi'nin pek çok tasnifinde kürek cezasına çarptırılanlarla ilgili birçok kayıt mevcuttur. İstiklâl mahkemelerinde de kürek cezalarının verildiği dikkati çeker, fakat bu sadece ismen bir cezadir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MD*, nr. 3, hk. 168, 467; nr. 5, hk. 506, 559; nr. 7, hk. 412, 417, 454, 514, 1146; BA, KK, *Defter*, nr. 677; BA, *Aynıyat Defteri*, nr. 624, 625; BA, *İE-Adliye*, nr. 3, 4; B. W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'in Anıları: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler* (trc. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996, s. 125-127; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 49, 97; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 482; U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal*

Law (ed. V. L. Ménage), Oxford 1973, s. 304-307; Neşe Erim, "18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürek Cezası", *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey*, Ankara 2005, s. 179-188; Feridun M. Emecen, "Şehzade Divanında Suç ve Ceza", *Prof. Dr. M. Âkif Aydin'a Armağan*, İstanbul 2016; Mehmet İpşirli, "XVI. Asırın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *TED*, XII (1982), s. 203-248.

MEHMET İPSİRLİ

KÜREYYİM, Ahmed

(أحمد كريم)

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Mahmûd
b. Abdülkerîm Küreyyim b. Osmân
(ö. 1897)

Tunus şeyhülislâmlarından,
fakih, muhaddis, edip
ve şair.

1827'de Tunus'ta doğdu, Türk kökenli bir aileye mensuptur. Dedesi Abdülkerîm bir Osmanlı askeri olarak Tunus'a gitmiş ve oraya yerleşmiş, aile Tunus'ta ticaretle meşgul olmuştur (Muhammed b. Osman es-Senûsî, II, 142). Ahmed Küreyyim, Tunus'a yine asker olarak gelen büyük dedesi Osman'dan dolayı Küreyyim b. Osmân diye de bilinir (Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, I, 201). İlk eğitimini mâhalle mektebinde aldı ve Kur'an'ı ezberledi. 1842'den itibaren çeşitli mescidlerde derslere katıldı, Zeytûne Medresesi'nde okudu. Muhammed Hamde İbn Âşûr ile kardeşi Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Zeytûne'deki hocaları arasında yer alır. Hanefî mezhebine mensup olmasına rağmen Mâlikî fikhini da öğrendi, bu konuda Şeyh İsmâîl et-Temîmî'den yararlandı. Muhammed Muâviye, Muhammed b. Hoca ve Beyzâvî'nin tefsirini kendisinden okuduğu Muhammed b. Selâme de hocalarındandır. Ayrıca Şeyh Muhammed b. Osman el-Hasâisî'den Abdüllâh b. Sâlim el-Basîr'in *Kitâbü'l-İmdâd*'ını ve *Şâhî-ḥayâ*'nı okuyarak bu eserlerden rivayette bulundu.

1859'da Tunus yüksek öğretim hiyerarşisinde ikinci kısım müderrisliğine tayin edilen Ahmed Küreyyim 1861'de birinci kısım müderrisliğine terfi etti. Müderrisliği döneminde dinî ilimlerdeki derinliği, Arap dili ve edebiyatı alanındaki bilgisile dikkati çekti. Hanefî fıkhi, tefsir, hadis, nahiv, edebiyat ve belâğat okuttu. *Kâsidetü'l-bürde*'yi şerhettiği dersleriyle tanındı. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Muhammed Bayram, Muhammed b. Yûsuf, Mu-

hammed b. Osman es-Senûsî, Hammûd Tâc, Bel Hasan en-Neccâr gibi tanınmış müftü ve müderrisler bulunmaktadır. Ahmed Küreyyim, 1863'te daha çok Meclisü'l-cinâyât adıyla bilinen Tunus yüksek yargı organı el-Mecâlisü'l-adliyeye'nin başkanlığına getirildi. Bu görevini 1864 yılında kurumun lağvedilmesine kadar sürdürdü. Aynı zamanda fetva ve hitabet işlerini de yürüttü. Şeyhülislâm Ahmed b. Hoca'nın vefatından sonra 1895'te şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu görevi sırasında Mâlikî mezhebine uygun fetvalarla birlikte Hanefî fıkhdan tercih ettiği görüşleri de aldı. Tunus'ta karşılaşılan yeni hukuk problemlere fıkhi çözümler getirmesinden dolayı fetvalarının birçoğu kanun maddesi olarak kabul edildi. Küreyyim aynı zamanda sâfîmâşrep bir âlim olup Ticâniye tarikatına mensuptu. Bu tarikatı methoden şiirleri vardır. Hayatının sonuna doğru felç olan Ahmed Küreyyim, Muharrem 1315'te (Haziran 1897) vefat etti (Mahfûz, IV, 162).

Eserleri. Kaynaklarda zikredilen Küreyyim'e ait pek çok eser ve ders notunun tamamına yakını kütüphanelerde yazma halinde bulunmaktadır. 1. *'İddetü'l-ahkâm 'alâ 'umdetü'l-hükkâm. el-Künüzü'l-fîķhiyye 'alâ metni'l-Muhibbiyye* adıyla da bilinmektedir. Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed el-Attâr'ın Hanefî fıkhdâna dair manzum risâlesinin şerhi olup Tunus hukuk sisteminde yürürlüğte olan birçok kanunu ele almaktadır. Eserin müellif hattıyla yazılmış bir nüshası el-Mektebetü'z-Zeytûniyye'de, diğer bazı nüshaları da çeşitli kütüphanelerde mevcuttur (Tunus el-Mektebetü'l-Abde-liyye, nr. 3845; Dârül-kütübî'l-vataniyye, nr. 7760). 2. *Tertîbü fetâvâ Sirâciddîn 'Ömer b. 'Alî el-Kinâni* (*Tertîbü fetâvâ Kâri'i'l-Hidâye*). Müellif bu eserinde, Kâriülhidâye diye meşhur olan Ebû Hâfs Sirâcüddin'in *Fetâvâ Kâri'i'l-Hidâye* (*el-Fetâvâ's-Sirâciyye*) adlı kitabını sistemli hale getirerek çeşitli açıklamalarda bulunmuştur (Dârül-kütübî'l-vataniyye, nr. 9771; Tunus el-Mektebetü'l-Abde-liyye, nr. 6838). 3. *el-Fetâvâ'l-Aħmedîyye*. Küreyyim'in şeyhülislâm olmadan önceki fetvalarını içermektedir (Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 949). 4. *Risâle fi'l-muħâke-me beynə-ṣ-Şeyħ Luṭfillâh el-İzmîrî ve beynē-ṣ-Şeyħ Ahmed el-Bârûdî fî mes'eleti kaḍâ'i'l-fevâ'it*. Kazâ namazlarına dair bir kitaptır (Mahfûz, IV, 163). 5. *Meżâhirü'l-mevâkib*. Üşmûnî'nin Men-

*hecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti'bni Mâlik adlı şerhine Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tûnisî'nin yazdığı Zevâhirü'l-kevâkib li-bevâhîrî'l-mevâkib adlı hâsiyeyle (Tunus 1293, 1298) ilgili olarak Küreyyim'in yaptığı değerlendirmelerden oluşmaktadır (Mektebetü Muhammed es-Sâdik en-Neyfer, nr. 540). 6. Hâmi'l-himâ bi-şerhî kaşîdeti Kâ'b b. Züheyr b. Ebî Sûlmâ. 1864'te tamamlanan eser, *Kaşîdetü'l-Bürde* şerhi yanında Câhiliye devri edebiyatından ve Tunus şairlerinin şiirlerinden de örnekler içermektedir. Eserin 350 varaklı bir nüshası mevcuttur (el-Mektebetü'z-Zeytûniyye, nr. 4364). 7. Kışsatü'l-mevlidi'n-nebevi (Bernâmecü'l-Mektebeti'l-lâ'Abdeliyye, Tunis 1326, II, 210). 8. es-Sîhrü'l-halâl. Küreyyim'in sekiz defter halindeki divanıdır (Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 949). 9. Şerh 'alâ naħvi 'iśriñe ḥadîṣen min Shaħħi'l-Buħârî. Küreyyim'in el-Câmiu'l-cedîd'de verdiği hadis derslerinin notları olup el-Mektebetü'l-Âṣriyye'de dört nüshası mevcuttur (nr. K-H 323, 331). 10. Muḥtaṣaru't-târîħ. Hafṣîler, Murâdîler ve Dayîler döneminin Emîr Ali Paşa devrine kadar ele alındığı bir eser olup bazı Hanefî kadi ve müftülerinin biyografilerini de içermektedir (Zirîklî, I, 255). Küreyyim'in şu eserleri çeşitli kütüphanelerde mevcuttur: *Tefsîru ba'zi's-süver mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Şerh 'ale'l-besmele, Şerh 'alâ ḥuṭbeti Muḥtaṣari's-Sâd et-Teftâzânî, *Hâsiye 'alâ muķaddimetî İbn Hişâm*, *Haṭab minberiyye* (Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 949).*

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Osman es-Senûsi, *Müsâmerâtü'z-zarîf bi-hüsni't-târîħ* (nşr. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer), Beirut 1994, II, 142, 148; *Bernâmecü'l-Mektebeti'l-lâ'Abdeliyye*, Tunis 1326, II, 210; Kehâlê, *Mu'cemü'l-mü'ellîfin*, II, 172; M. Hidir Hüseyin, *Tûnis ve Câmi'u'z-Zeytûne* (nşr. Ali Rîzâ et-Tûnisî), Dîmâşk 1391/1971, s. 117, 118; A. H. Green, *The Tunisian Ulama: 1873-1915*, Leiden 1978, s. 352, 354; a.mlf., el-'Ulemâ'u'l-Tûnisîyyûn: 1873-1915 (trc. Hafnâvî Amâriyye - Esmâ Muallâ), Tunis 1416/1995, s. 368-369; Zirîklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 255; Mahfûz, *Terâcîmu'l-mü'ellîfin*, IV, 160, 161, 162, 163, 164, 165; Muhammed b. Hoca, *Târîħu me'âlimi'l-tevhîd fi'l-kâdim ve fi'l-cedîd* (nşr. Hammâdi es-Sâhîlî - Cîlânî b. Yahyâ), Beirut 1985, s. 345; a.mlf., *Şafaħât min târîhi Tûnis* (nşr. Hammâdi es-Sâhîlî - Cîlânî b. Yahyâ), Beirut 1986, s. 197, 198, 204, 316, 332; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbû'l-Ömr fi'l-muṣânefât ve'l-mü'ellîfine'l-Tûnisîyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş), Beirut 1990, I, 948, 949, 950, 951, 952, 953; Muhammed Bûzîne, *Meşâħîrû't-Tûnisîyyîn*, Tunis 1992, s. 112; Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'erriħûne'l-Tûnisîyyân*

(trc. Ahmed Abdüsselâm - Abdürrezzâk el-Huleyvî), Tunis 1993, s. 405, 406; Muhammed en-Neyfer - Ali en-Neyfer, *Ūnvânu'l-erib 'ammâ neṣe'â bi'l-bilâdi'l-Tûnisîye min 'âlimin edib*, Beirut 1996, II, 141, 145; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atû a'lâmi'l-kařnî'r-râbi'* 'aṣer ve'l-hâmis 'aṣer el-hicrî fi'l-âlemî'l-Arabî ve'l-İslâmî, Riyad 1419, II, 708, 709, 710, 711; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, *Nesrû'l-cevâhir ve'd-dûrer fi 'ulema'l-kařnî'r-râbi'* 'aṣer, Beirut 1427/2006, I, 201-202.

 SONER GÜNDÜZÖZ

KÜRSÜ ŞEYHLİĞİ

(bk. CUMA VAİZLİĞİ).

KÜRTLER

- I. TARİH
- II. DİN
- III. DİL ve EDEBİYAT
- IV. SOSYAL HAYAT ve KÜLTÜR

Anayurtları Zağros dağlarının etekleri olan Kürtler, tarihî olarak İran'ın batı ve kuzeybatısında, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda, Irak ve Suriye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda, Ermenistan'ın güneyinde ve Azerbaycan'ın güneybatısında yaşamış olan, günümüzde de aynı ülkelerde varlığını sürdürden yerli kavimlerden biridir. Ayrıca Rusya, Gürcistan, Afganistan ve Orta Asya ülkeleri ile Lübnan ve Ürdün başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yerleşik Kurt nüfusu bulunmaktadır. 1950'lerden itibaren küresel ölçekte meydana gelen yoğun kentleşme ve uluslararası göçle beraber Kürtler de geleneksel yaşam alanlarının dışına çızip geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır.

I. TARİH

1. Başlangıçtan Osmanlılar'a Kadar. Kürtler'in menşei konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Anayurtlarının Zağros dağları olduğu bilinen Kürtler etnik kökenden ziyade tarih ve dil yakınılığı itibarıyle İranî kavimlerle akraba gösterilir (Minorsky, s. 1089). Kürtler'in Arap asılından geldiğine dair rivayetler varsa da bunlara itibar edilmemiştir. Ayrıca Kürtler'in menşeye dair çeşitli mitolojik rivayetler de bulunmaktadır (Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, II, 107; Şeref Han, s. 17-19). Ksenofon'un (m. ö. IV. yüzyıl) Kardukhoi, Strabo'nun Gordyaei ve Ortaçağ Ermeni müelliflerinden Hayton'un Cordins diye adlandırdıkları, ayrıca Antikçağ kaynaklarında İrmîniye bölgesinde yaşadıkları ve Gordyene adıyla anıldıkları kaydedilen topluluklar (Karduk-

lar) bazı modern dönem araştırmacıları tarafından Kürtler'le ilişkilendirilmiştir. Bazı araştırmacılar Kürtler'i Van gölünün batısında yaşamış olan Cyrtii (Kırtiller) ile ilişkilendirirken bazıları da Medler'i Kürtler'in ikinci tabakadan ataları olarak değerlendirirler.

Kürtler'in yaşadığı bölge ve merkezlerde çeşitli adlarla anılmıştır. Cûdî dağı civarındaki Korduene denilen bölgeye Ârâmîler ve Süryânîler Bes-Kardu, Ermeniler Kordu, Araplar ise Kardâ ve Bâkardâ adını vermişlerdir. Hazar gölü ile Basra körfezi arasında kalan bölge Ortaçağ kaynaklarında genellikle Bilâdülekrâd ismiyle anılmıştır. İbnü'l-Fâkih Kürtler'in yaşadığı bölgeyi böyle adlandırmış (*Kitâbû'l-Bûldân*, s. 128), aynı şekilde *Dîvânü lugâti't-Tûrk*'te verilen haritada Kürtler'in yaşadığı bölge için Bilâdülekrâd tabiri kullanılmıştır. Belâzûrî ise Kürtler'in yaşadığı ve Şehrîzor, Musul ve Hemedan gibi merkezleri içine alan bölgeye Meâkilülekrâd adını verir (*Fütûhu'l-bûldân*, s. 199). Kürdistan adı ilk defa Selçuklu Sultanı Sencer'in Oğuzlar'a esir düşmesi üzerine (Muharrem 548 / Nisan 1153) Nişâbur'da sultan İlân edilen yeğeni Süleyman Şah b. Muhammed Tapar döneminde İran'da Zağros dağlarının kuzeybatısında yer alan Kirmanşah (Karmîşîn) şehri ve civarı için kullanılmıştır (aş.bk.).

Yâkût el-Hamevî'ye göre Cibâl, Erbil ve Hemedan arasında kalan Şehrîzor bölgesinin halkı tamamıyla Kurt'tır. İstahr, Sâbûr, Erdeşîrhurre, Dârâbcird ve Errecân gibi şehirlerin bulunduğu Fars bölgesi de Kürtler'in yoğunlukta olduğu bölgelerdir. İsfahan ile Hûzistan arasında kalan dağlık Luristan bölgesi adını Lur Kürtleri'nden almıştır. Bunlar İran Kürtleri'nin önemli bir kesimini teşkil etmektedir. Mervânîler, Hasanveyhîler, Fadîlavî (Lur-ı Büzung) hükümdarları, Lur-ı Kûçek emîrleri ve Eyyûbîler Şeref Han tarafından Kürt hânedanları arasında zikredilir (*Şerefname*, s. 29-98). Bazı müslüman coğrafyacılar Kürtler'in yaşadığı beldeleri, Farsça'da "mahal, bölge" anlamına gelen "rem" ve "zem" (çoğulu remûm ve zemûm) kelimelerini kullanarak sahiplerine nisbetle adlandırmışlardır. Meselâ İbn Hurdâzbîh Fars bölgesinde Zemmü Hasan b. Cileveyh (Bâzincân), Zemmü Erdam b. Cevânâ, Zemmü Kâsim b. Şehrebezâr (Korîyandî) ve Zemmü Hasan b. Sâlih (Sôran) adını verdiği dört bölgeden bahseder ve merkezi Şiraz olan bu beldelerin tamaşını "zümûmî'l-Ekrâd" diye ifade eder (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 50). Benzer